

הצעה לפתרון בחינת הבגרות בהיסטוריה א

סמל שאלון 22115

מועד קיץ תשע"ג 2013

**הפתרון נכתב על ידי ירון אברמוביץ ומשה מולכו
מצוות מורי רשת החינוך אנקורי**

פרק ראשון

שאלה 1 סעיף א'

שני מאפיינים הבאים לידי ביטוי בסמל:

- המשק היה מבוסס בעיקר על ענף חקלאי אחד. בחלק מהמושבות היו מושבות מטעים (גפנים, הדסים, שקדים וזיתים).
  - אורח חיים מסורתי.
- הבדל אחד בין מושבה לקבוצה:
- המושבה היא צורת התיישבות שהתבססה על בעלות פרטית של הקרקע לעומת הקבוצה שהתיישבה על קרקע לאומית כדי לא להיות בעלים של קרקע.

סעיף ב'

קשיים של העולים

- השלטון העות'מאני שהפלה את היהודים לרעה.
  - קושי להסתגל למזג האוויר.
  - קושי להסתגל לעבודה חקלאית באזור.
- הסיוע של המשרד הארצישראלי: המשרד בראשותו של רופין הפך למאיץ העיקרי של הפעילות ההתיישבותית בארץ. המשרד עסק בחיזוק המושבות, ברכישת קרקעות, בהקמת החוות הלאומיות, שישמשו להכשרה ולהדרכת פועלים עבריים לעבודה חקלאית, בטיפול בנושא העלייה ובמציאת מקומות עבודה.

שאלה 2

סעיף א'

נימוקי וייצמן מהקטע:

- בריטניה היא מדינה צודקת יותר בצד הצודק יותר.

- בריטניה תשלוט בעתיד בארץ-ישראל.

ההנהגה הרשמית של התנועה הציונית, שישבה בברלין, בחרה לנקוט בעמדה נייטרלית ולא עמדה לצדו של אף אחד מן הגושים. לפיכך היא יזמה הקמת לשכת קשר, בקופנהגן שבדנמרק הנייטרלית, לכל סניפי התנועה הציונית. כמו כן, הוקמו גם מרכזי משנה, לא רשמיים, של התנועה הציונית ב: האג, ניו-יורק ולונדון. הוחלט גם שהתנועה תאפשר לכל מרכז ציוני מקומי לפעול באופן עצמאי לפי הבנתו ועל פי הצרכים הציוניים והמקומיים בכל מדינה. עמדתה הנייטרלית של המנהיגות הרשמית נבעה משלושה שיקולים:

- היה קושי גדול בהימור מי ינצח במלחמה מפני שבמשך זמן רב הייתה המלחמה סטאטית ולא הייתה בה הכרעה.

- אי-מעורבות ציונית במלחמה תועיל למצבו של היישוב היהודי בארץ ישראל, שנשלטה בידי האימפריה העות'מאנית. ייתכן כי גם לאחר המלחמה תישאר ארץ-ישראל חלק מהאימפריה העות'מאנית.

- מנהיגי התנועה הציונית חששו שהתקשרות ברורה עם אחד המחנות היריבים עלולה להזיק לחלקים נכבדים מהעם היהודי המפוזר בין המדינות השונות. אזרחים יהודים הצטרפו למדינות שבהן חיו, וכך נוצר מצב שעליהם להילחם אלה באלה.

סעיף ב'

האינטרסים של בריטניה במתן ההצהרה:

יחסי בריטניה והערבים: הקשר בין בריטניה לערבים נוצר ב-1915 בין הפיקוד הבריטי במצרים לחסין, השריף של מכה. בין שני הצדדים הוחלפו איגרות שבהן פנה **מק-מהון**, הנציב העליון הבריטי במצרים לחוסיין במכה וביקש ממנו לעורר מרידות באזורים מפרס עד הים התיכון. כתמורה, הבטיח מק-מהון עצמאות למדינות הערביות באזור זה. מק-מהון לא קבע גבולות ברורים ולא נקב בשמות המדינות הערביות העצמאיות (הוא רק ציין אזורים גיאוגרפיים). הערבים טענו כי איגרות מק-מהון כוללות הבטחה בעניין עצמאות ארץ-ישראל כמדינה ערבית. הבריטים הכחישו זאת בטענה שארץ ישראל לא נכללה כלל באזורי ההבטחה, וכי הערבים, מצדם, לא מרדו בהיקף כללי. לפיכך פטורה בריטניה מקיום התחייבותה. הצהרת בלפור היא ניסיון בריטי לחמוק מהתחייבויות שניתנו באיגרות חסין-מק-מהון.

יחסי בריטניה וצרפת: ב-1916 חתמו בריטניה וצרפת על הסכם "סייקס-פיקו" (ההסכם נקרא על שם נציגי שתי המדינות שחתמו על ההסכם). הסכם זה חילק את המזרח התיכון לאזורי שליטה בין שתי המעצמות. לגבי ארץ ישראל נקבע כך: הגליל העליון עד לקו הכנרת יימסר לצרפת; מפרץ חיפה יימסר לבריטניה; עבר הירדן והנגב יימסרו למדינה ערבית. מרכז ארץ ישראל יהיה תחת משטר בינלאומי. הסכם סייקס-פיקו לא הוגשם כלל. בריטניה לא רצתה בו מפני שהוא נגד את האינטרסים הבריטיים. גם מהלך המלחמה (כיבוש הארץ בידי הבריטים) עמד בסתירה להגשמת ההסכם. בריטניה ראתה בהצהרת בלפור "הזדמנות פז" לחמוק ממילוי הסכם סייקס-פיקו. הצהרה פרו-ציונית הייתה אמורה לעזור לבריטניה לזכות בשליטה על השטח.

קשיים:

1. "בית לאומי": מהו? האם הכוונה לעצמאות מדינית או לעצמאות תרבותית בלבד? האם זהו כתב

זכויות בריטי מחייב?

2. האם יש לפרש את המשפט "הקמת בית לאומי בא"י" כהתחייבות בריטית להקמת מדינה יהודית בכל ארץ ישראל? כשניתנה הצהרת בלפור לא הייתה "ארץ ישראל" אזור מוגדר מבחינה טריטוריאלית (שטח). ההצהרה אינה מזכירה כלל את גבולות הארץ שבה יהיה הבית הלאומי היהודי, וגם לא את מקומו בתוכה.
3. הביטוי "רואה בעין יפה" – האם פירושו תמיכה מרחוק, או גישה אוהדת ממשית שתבוא לידי ביטוי בפועל?
4. בהצהרה נאמר: "ותעשה כמיטב מאמציה להקל על השגת מטרה זו". האם זו הבטחה ברורה? מה פירוש הדבר "להקל" – תמיכה דיפלומטית? סיוע חומרי?
5. מהי "פגיעה" בעדות הלא יהודיות? מהו מעמדן המשפטי של העדות? האם גם הן יקבלו עצמאות? האם הכוונה לערבים? אם כן, מדוע הם לא הוזכרו במפורש? מה יהיה על הרוב הערבי שמנה כ- 650,000 (לעומת 56,000 יהודים)?
6. "בתנאי ברור שלא ייעשה דבר, העלול לפגוע... בזכויות ובמעמד המדיני מהם נהנים יהודים בכל ארץ אחרת". הסתייגות זו בהצהרה נכתבה בלחצם של קבוצות יהודיות אנטי ציוניות בבריטניה, שחששו שהצהרה בדבר בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל עלולה לפגוע במעמדם של היהודים כאזרחי בריטניה, או להביא להאשמתם ב"נאמנות כפולה". אולם, בהצהרה נכתב "בכל ארץ אחרת" וכאן עולה השאלה: האם בריטניה תגן על כל יהודי העולם?

שאלה 3

המצב המדיני - איטליה של המאה ה-19 מפוצלת ל- 8 חלקים, נסיכויות וממלכות קטנות. אוסטריה שולטת במרבית חלקי איטליה באופן ישיר או באמצעות נסיכים מקומיים שהיא ממנה, "שליטי בובה", צרפת היא בעלת בריתה של מדינת האפיפיור וספרד משפיעה על הנעשה בדרום איטליה. התנועה הלאומית האיטלקית הוקמה בידי משכילים בעקבות השאיפה לחקות את הצלחת המהפכה הצרפתית ובמטרה להקים מדינה מאוחדת ועצמאית, ולהשתחרר משלטון אוסטריה.

העובדה שאיטליה מחולקת ליחידות פוליטיות שונות יצרה ריחוק בין האיטלקים והקשתה על התנועה הלאומית האיטלקית שהייתה חייבת להתמודד עם שליטים מקומיים שלא רצו לאבד את סמכותם. לצד זאת, המעצמות השונות חששו מאיחוד איטליה – בעיקר מדובר באוסטריה ובצרפת, שכנותיה של איטליה. אוסטריה שלטה על חלקים גדולים מצפון איטליה ומרכזה. צרפת מצדה, הפיקה יוקרה בינלאומית מהחסות שהעניקה למדינת האפיפיור. בשתיהן חשבו כי איחוד איטליה יפגע במעמדן. באוסטריה שהורכבה מלאומים רבים, טענו כי איחוד איטליה יכול לגרום לקריסה בשל השפעתו על לאומים אחרים שבשליטתה ובצרפת, נטו להסביר כי איטליה חזקה תפגע בחופש הפעולה של צרפת באזור הים התיכון. 2 מעצמות אלו שיתפו פעולה עד לשנות ה-50 של המאה ה-19, במטרה לחסום את דרכה של איטליה לעצמאות.

עם זאת, שינוי עמדתה של צרפת קידם את איחודה של איטליה. מדיניותה של צרפת עברה שינוי מרחיק לכת בשנות ה-50 של המאה ה-19. צרפת החליטה לנצל את חולשתה של אוסטריה, כדי לחזק את מעמדה במרכז אירופה. על רקע זה, השתנתה מדיניותה של צרפת בעניין איטליה. הצרפתים סברו כי איחוד איטליה יוביל לפגיעה במעמד אוסטריה ולהתפוררותה. כמו כן, צרפת – בהתבססה על הבטחות קבור - לא חששה ממדינה שתוקם על חלק משטח איטליה, כזו שלא תאיים על מדינת האפיפיור שבחסותה וששלטונה המרכזי צפוי להיות חלש יחסית. כך, נוצרה הברית בין צרפת לפיימונטה, שסללה את הדרך לעצמאות איטליה.

מידת הפיצול התרבותי או החברתי – ראשית, יש לציין את ההבדלים אזוריים וחסרונה של תודעה לאומית. על רקע ההתפתחות ההיסטורית של איטליה וזהותם השונה של שליטיה תושביה נבדלים זה מזה. ההבדלים המהותיים מתמקדים בפער באורח החיים, במנהגים ובניבים המדוברים בין הדרום לצפון ובתרבותן השונה של ערי איטליה המרכזיות. כתוצאה, לא רווחה בקרב הציבור בחלקי איטליה השונים תחושת הזדהות ונאמנות למולדת ולאומה, אלא הזדהות אזורית בלבד. בנוסף, עיכבו חילוקי דעות בשורות התנועה הלאומית האיטלקית את המאבק לאיחוד איטליה. בשורות התנועה האיטלקית פעלו גורמים בעלי תפיסה פוליטית שונה. היו קיימים הבדלים גדולים בין התומכים בהקמת מדינה דמוקרטית שבנויה על עקרונות המהפכה הצרפתית לתומכי בהקמת מדינה מלוכנית או דתית-קתולית.

כוחה של הכנסייה - הכנסייה הקתולית ברומא שולטת במרכז איטליה, במדינה המכונה מדינת האפיפיור. בפועל מדינה זו עצמאית, מאז המאה השביעית לספירה. ראשי המאבק לעצמאות איטליה הבינו היטב: הכנסייה הקתולית, מוסד הדת החזק והמשפיע בעולם הנוצרי, לא תוותר על עצמאותה. יתרה מכך: חלק גדול מאוכלוסיית איטליה היה ידוע בנאמנותו לכנסייה, לערכיה ולעומד בראשה ולכן, פגיעה במעמדה עלולה להכשיל את האיחוד.

למרות כל אלו, יש לציין שעמדת הכנסייה בעניין איחוד איטליה וביחסה לתנועה הלאומית האיטלקית התרככה, לאחר שפיוס התשיעי, הפך לאפיפיור. פיוס התשיעי לא ראה בתנועה לאיחוד איטליה ובמטרותיה איום המסוגל שביכולתו לקעקע את מעמדה של הכנסייה.

סעיף ב:

שני גורמים שהקשו על פעילות התנועה הציונית

• חסרונו של שטח אדמה (טריטוריה) ופיזור העם היהודי - העם היהודי התגורר בשטחן של מדינות רבות ועם הקמתה של התנועה הציונית נתון יסוד זה לא השתנה במהירות. העובדה שלרשות העם היהודי לא עמד שטח אדמה משלו, יצרה כפי שלמדנו, לא מעט בעיות שנגעו לשאלת זהות הטריטוריה שבה תוקם המדינה – א"י, מזרח אפריקה (אוגנדה), ארגנטינה וסיני – ומה יהיו גבולותיה. אנשי התנועות הלאומיות האירופיות שנאבקו למען עצמאות חיו בשטח בו תבעו להקים מדינה, וידעו שמרבית בני עמם מתגוררים בשטח זה (איטלקים באיטליה, יוונים ביוון, פולנים בפולין). צריך גם לזכור שהיהודים מדברים בשפות רבות, גורם המקשה על גיבושם לקבוצה לאומית.

• מחלוקת רעיונית בעולם היהודי – התנועה הציונית לא ייצגה את הפתרון היחיד לבעיה היהודית באירופה. זרמים יהודים אחרים התנגדו לרעיונותיה ולמטרותיה. יהודים רבים שהשתייכו לקבוצות שהתבוללו או תנועות סוציאליסטיות טענו כי על היהודים להמשיך ולחיות באירופה: הראשונים, משום שעזיבתה לא"י פירושה הכרה בכשלון האמנציפציה והאחרונים, כי סברו שאחוות הפועלים תמנע פגיעה ביהודים. היהודים הדתיים, שהשתייכו לזרמים הדתיים השמרניים, ראו בהקמת מדינה יהודית בא"י, ככפירה. תנועות לאומיות אחרות לא נאלצו לרוב, להתמודד עם התנגדות מקיפה ומגוונת כזו, או עם בעיית התבוללותם של בני עמם.

גורם מסייע לפעילות התנועה הציונית

הרומנטיקה – בדומה לפעילותן של תנועות לאומיות באירופה, פנתה הציונות לעבר כדי ליצור תחושת אחדות. התנועה הציונית הציגה את העבר היהודי כתקופה שממנה יש ללמוד. בעיקר, השתמשה התנועה בדמותם של החשמונאים ויהודה המקבי, שהצליחו להקים מדינה יהודית עצמאית. תנועות לאומיות אחרות דוגמת האיטלקית והיוונית, הסבירו לבני עמם כי בכוננתן להחיות את ימי האימפריה הרומית (האיטלקים) ואת "תור הזהב" של יוון העתיקה (היוונים). התנועה הציונית התבססה כאן על הרצון "השיבה לציון", רצון ותשוקה, שנמצא בלבו של העם היהודי במשך אלפי שנים.

שאלה 4

3 מאפיינים הקושרים בין בני אותו לאום:

שפה – גורם מייחד ומאחד. שפה לאומית נחוצה ליצירת בסיס רחב למדינה לאום עצמאית. שפה אחת מאפשרת לקבוצת אוכלוסייה להפיץ רעיונות דומים בקלות יחסית, וליצור מכנה משותף לדרך חיים דומה. השפה מאפשרת ליצור דור המשך ללאום, באמצעות מערכת חינוך המלכדת את הילדים והנוער סביב הסמלים הלאומיים הם האמצעי העיקרי ליצירת תפיסת עולם משותפת, המבוססת על רעיונות דומים. הם גורמים לאנשים להתגאות בלאום שאליו הם משתייכים, ומהווים מקור להזדהות עם אנשים אחרים שגם הם נחשבים שייכים ללאום.

הסמלים מבטאים את נאמנותנו ואהבתנו למולדת וללאום. דוגמאות לסמלים - ההמנון, הדגל, מיתוסים - סיפורים מכוננים, היוצרים תחושה כי לכל בני הלאום מוצא משותף. המיתוסים יוצרים היסטוריה משותפת, שבמוקדה לרוב, העצמה של דמות "אב מייסד" שסיפרו מאפיין את תכונותיו של העם ואת מאבקו לעצמאות, לצד תקוותיו. לדוגמא, יהודה המקבי, "מעטים מול רבים".

סעיף ב:

יצירת מדינות חדשות – המפה המדינית של אירופה השתנתה באופן משמעותי, במהלך המאה ה-19. זאת, לאור העובדה שברחבי היבשת קמו מדינות לאום חדשות, אשר תפסו את מקומן של המעצמות ששלטו לפני כן באותם שטחים.

שטח המעצמות צומצם – העובדה שקמו מדינות לאום חדשות, הובילה לצמצום שטחן של המעצמות ביבשת. כך, שטחה של האימפריה האוסטרית קוצץ, בעקבות איחודה של איטליה (1861), ולאחר מכן, בעקבות איחודה של גרמניה (1871).

השינויים הללו השפיעו בהכרח, על החברה האירופית.

בהיבט הפוליטי והחברתי - חלק מהמדינות שקמו ביטאו את רעיון ריבונות העם, והתבססו על בחירת נציגי השלטון בידי האוכלוסייה. כמו כן, שיטת המעמדות נפגעה אף היא, לנוכח ביטולה במדינות אלו.

המלוכה והכנסייה החלו לאבד את כוחן, גם אם זה קרה בהדרגה.

בהיבט הכלכלי – על רקע רצונם של רבים באירופה לשפר את איכות חייהם, ובשל האפשרות לשנות דרך חיים ומצב מעמדי, החלו רבים ביבשת להשתלב בכלכלה העירונית. המפעלים שצמחו בערי אירופה במהלך המהפכה התעשייתית, סיפקו לאנשים אלו הזדמנות לעבוד כפועלים, או לעסוק במסחר, ובדרך זו לעזוב את חייהם בכפרי היבשת.

פרק שלישי

שאלה 5:

כורש מלך פרס הצליח להשתלט על בבל בשנת 539 לפנה"ס ולהפוך את פרס למעצמה החזקה באזור. למעשה, כורש הקים אימפריה שהחליפה את בבל, האימפריה שקדמה לפרס.

הסיבות המרכזיות לפרסום הצהרת כורש היו:

ההצהרה הייתה חלק ממדיניותו הכוללת של כורש כלפי העמים שכבש.

הראשונה- סובלנות דתית – הפרסים האמינו באלילים רבים (תפיסה "פוליתיאיסטית") והרשו לעמים שכבשו להמשיך בפולחן הדתי שלהם. הפרסים גם סייעו לשיפוץ מקדשים במקומות רבים ולא גבו מיסים מכוהני הדת. הסיבה לצעדים אלו, הייתה רצונם של הפרסים ליהנות משיתוף פעולה מצד כוהני הדת ולמנוע מרידות. לכן, סייע כורש גם ליהודים משום שבאופן זה הצליח ליצור ברית עם מעמד הכוהנים היהודי ולזכות בנאמנותו.

סיבה שנייה, נחשבת ייחודית לקשר בין הפרסים לבין היהודים היא רצונם של הפרסים לכבוש את מצרים. הפרסים ידעו שארץ ישראל קרובה למצרים, והבינו שהחזרת היהודים לארץ תקרב אותם

להגשמת מטרתם: כך, יוכלו להשתמש בארץ ישראל כבסיס קדמי להתקפה, ללא כל חשש, כי היהודים יהיו בני ברית נאמנים.

כלומר, השאיפה להניח לעמים שונים לשמור על אמונותיהם וטקסי הדת שלהם וליצור שיתוף פעולה וברית עם מנהיגי אותם עמים.

צריך גם לזכור שכורש פרסם הצהרות שהעניקו זכויות דומות לעמים אחרים, כמו **"כתובת הגליל"**. הכתובת שעוסקת בזכויות שנתנו הפרסים לבבלים, מחזקת את מהימנותה ואמינותה של הצהרת כורש. למעשה, הכתובת דומה מאוד בניסוחה ובמאפייניה להצהרה, משום ששתיהן מבטאות את תפיסת הפרסים בעניין הסובלנות הדתית ושאיפתם ליצור ברית עם מנהיגי עמים אלו, בעיקר עם כוהני הדת.

סעיף ב

אתגר אחד בעקבות "הגישה הבדלנית" של יהודי בבל, שכינו עצמם "זרע הקודש", הם תמכו בהפרדה (היבדלות) מעמים אחרים: הם נמנעו מנישואים עם עמים זרים ושמרו על מצוות היהדות בקנאות. הבעיה הייתה שהיהודים שנתרו בארץ התחתנו עם נוכריות ולא הקפידו על שמירת המצוות כי האמינו שיהודי הוא זה הנולד ביהודה.

אתגר הקשור לבניית בית המקדש - השומרונים מעכבים את בניית המקדש. מנהיגי היהודים בארץ, כלומר עולי בבל, דחו את בקשתם של השומרונים לעזור להם בבניית בית המקדש. השומרונים ניסו להוכיח כי הם שייכים לעם היהודי, אולם עולי בבל לא ראו בהם יהודים. העובדה שפנייתם נדחתה, העליבה את השומרונים. השומרונים ניסו ולפגוע בבניית המקדש, באמצעות שליחת אגרות למלך פרס שבהן טענו שבית המקדש יסכן את שלום הממלכה הפרסית ויערער את היציבות והסדר בארץ. הסיבה: היהודים רואים בבית המקדש סמל לעצמאות.

שאלה 6

הרומאים שלטו בעמים שכבשו ב-2 דרכים: האחת, נקראת "שלטון עקיף" משום שבה הרומאים השתמשו במלך מקומי שהיה בן בריתם ונמצא בחסותם, והשנייה נקראת "שלטון ישיר", משום שבה הרומאים מינו נציב רומאי לתפקיד השליט.

בשיטת "השלטון העקיף", המלך המקומי שמינו הרומאים היה "מלך חסות", כלומר "שליט בובה" שהיה חייב למלא את הוראותיהם. הסיבות שגרמו לרומא להעדיף שליטה באמצעות מלך מקומי הן:

הראשונה, הרצון למנוע עימות עם תושבי העמים באזורים אותם כבשה. בגלל שהשליט היה מקומי, הרומאים יכלו להימנע מחיכוכים עם האוכלוסייה. השליט המקומי הוא זה שטיפל בבעיות והיה הכתובת לתלונות.

השנייה, הענקת תחושה של עצמאות לעמים שכבשו. הרומאים הבינו שעמים המרגישים עצמאיים לא יגרמו בדרך-כלל, לבעיות קשות, כמו מרידות ומלחמות, ולכן החליטו לתת לחלק מהם תחושת חופש. השלישית, הפצת התרבות הרומאית באמצעות המלך המקומי. ברוב המקרים, המלך המקומי היה בדרך כלל, מעריץ מושבע של התרבות הרומאית, שהתבססה על התרבות ההלניסטית, וסייע להפצתה. כך, היה במקרה של הורדוס שבפעילותו קידם את קבלת התרבות הזו ואת הפצתה בארץ ישראל.

סעיף ב
פעולה אחת של הורדוס שנועדה לחזק את תמיכת הרומאים בשלטונו –

הורדוס יזם בניית ערים, מקדשים, תיאטראות, אצטדיונים ומוסדות חינוך בערים ההלניסטיות, **וזכה לתמיכה מהרומאים** בשל פעילותו. זאת, משום שבעזרת מפעלים אלו הצליחו הרומאים להפיץ את תרבותם בקרב יושבי הארץ. כמו כן, הורדוס בנה ערים ומקדשים (לדוגמה, קיסריה) שאותם הקדיש במיוחד לקיסר הרומי. כך, הוכיח הורדוס לרומאים את אהדתו אליהם והביע את נאמנותו והם גמלו לו בהתאם.

פעולה אחת של הורדוס שנועדה לחזק את תמיכת היהודים –

בניסיון לזכות באהדה מצד היהודים עסק במשך שנים ארוכות, בשיפוץ בית המקדש. התוצאות היו מרשימות. בתלמוד נכתב כי "מי שלא ראה את בניין הורדוס לא ראה בניין נאה מימיו".

שאלה 7

א. הנציבים העדיפו לתמוך באוכלוסייה הנוכרית בסכסוכים שהיו בינה לבין היהודים. הנציבים לא הענישו נוכרים שמעשיהם פגעו במסורת היהודית ולעתים, עודדו מעשי אלימות נגדם. דוגמה: בימי הנציב גסיוס פלורוס, נרצחו 20 אלף יהודים בקיסריה בידי שכניהם עובדי האלילים, ללא התערבותם של חיילי הנציב. הטבח היווה המשך ישיר למדיניות הנציבים הרומאים האחרונים כלפי היהודים משום שלצדו, עסקו הנציבים הללו את היהודים כלכלית ופגעו בעיקרי האמונה היהודית. הטבח הבהיר ליהודים כי אין לצפות מהרומאים להגנה, אפילו בסיסית, על חייהם.

ב. הכוונות לפתוח במרד נגד הרומאים עוררו מחלוקת בעם היהודי. חלק מהיהודים תמכו במרד ואחרים, לרוב בני המעמד הגבוה והעשירים, התנגדו לו. הסיבות שהציגו המתנגדים למרד היו:

רומא שולטת בעולם וביהודים כחלק מתכנית האל. האל העניק לרומאים את העוצמה להקים אימפריה. יציאה נגדה היא יציאה נגד רצון האל.

סיבה אחרת הייתה העובדה שליהודים אין סיכוי לנצח את הרומאים במאבק צבאי. מתנגדי המרד הזהירו שמלחמה ברומא תוביל לאסון כבד.

בנוסף, אמרו המתנגדים כי הבעיה בשלטון הרומאי טמונה בהתנהגות הנציבים, ולא ברומא כולה. הם הציעו לפנות לקיסר הרומאי וטענו שאפשר להגיע עמו להסכם, שיעזור ליהודים לנהל את חייהם, ללא הפרעות הרומאים לא נותר להם מה להפסיד, כי חייהם ממילא, אינם בטוחים.

המחלוקות בשורות העם היהודי בין הקנאים לבין המתונים יצרו מציאות בלתי אפשרית. מצד אחד, היהודים נאבקו באימפריה החזקה בעולם העתיק, מלחמה שהסיכויים לנצח בה קטנים. מצד אחר, במקום לרכז מאמץ במאבק מול הרומאים, היהודים נאבקים איש ברעהו ופוגעים בסופו של דבר, גם בסיכוי הקטן שהיה להם. באופן זה, יש לציין כי אפילו במהלך המצור הרומאי על ירושלים נאבקות קבוצות הקנאים בתוך העיר זו בזו, מאבק עקוב מדם.

פרק רביעי

שאלה 8

סעיף א'

בשל רצונם של השליטים המקומיים לעודד התיישבות במקומות חדשים הם העניקו הטבות שונות, גם בצורה של חירויות לאותם מתיישבים. לכן, תהליך קבלת החירויות היה שונה ממקום למקום. תושבים של ערים חדשות קיבלו יותר חירויות בתהליך קצר יחסית. בערים הוותיקות המצב היה קצת יותר מסובך. בערים אלה היו צריכים התושבים להיאבק באליטות השולטות בעיר שכללו בישופים ונסיכים, ולא אחת מנעו בצורה אלימה את קבלת הזכויות שלהם.

המשמעות של הענקת חירויות לתושבים עבור האליטות השולטות בעיר הייתה שהן צריכות לוותר על חלק מהסמכויות שלהן למשל כמו לשפוט, לטבוע מטבעות ולגבות מיסים. העיר שטרסבורג היא דוגמה לעיר שהיה קיים בה מתח בין הסמכות הדתית ששלטה בעיר לבין קבוצת סוחרים עשירים שתבעו אוטונומיה. לעתים ניצלו הסוחרים את המאבקים בתוך האליטות הוותיקות כדי להשיג לעצמם יותר חירויות. מאבקים אלה להשגת חירויות מהאליטות הוותיקות בעיר התקיימו באירופה עד המאה ה-14. אולם, היו ערים שבהם האליטות הבינו את הצורך שלהם בהשגת תמיכתם של תושבי העיר כדי לבסס את מעמדן מול אויבים מבחוץ. החירויות ניתנו בצורה של מגילת חירויות שבו פורטו זכויות היתר – הפריבילגיות – שניתנו לתושבי העיר. אלה יכלו לכלול: סמכות בשיפוט, זכות למסחר והקלות שונות במיסים. לעתים ניתנו הזכויות בצורה של חוזה שלום שהבטיח הגנה על תושבי העיר ופירט רשימה של חירויות. גם למיקום הגיאוגרפי הייתה השפעה על מתן החירויות לתושבי הערים. בגרמניה ובאנגליה לא שונתה באופן ניכר המערכת הפיאודלית ותושבי הערים קיבלו פריבילגיות מסוימות בלבד. לעומת זאת באיטליה הצליחו הסוחרים לבסס את מעמדם בערים על חשבון של אליטות מסורתיות כמו האצילים. הערים החלו לזכות בהדרגה באוטונומיה ובמקביל חוסלו בהדרגה שרידי המבנה הפיאודלי. לתושבי העיר המוסלמית לא ניתנו זכויות מיוחדות מפני שמעמדם המשפטי לא היה מוגדר. הם היו שווים מבחינת החוק לתושבים במקומות אחרים בממלכה המוסלמית.

סעיף ב'

נשים שהוגדרו כשפחות חויבו להיות פילגשים לאדון שלהם. אולם, אם נולד לשפחה ילד כתוצאה מיחסים אלה, הילד לא ייחשב כעבד. מעמדה של שפחה זו עלה, ועם מות אדונה היא תיחשב בת-חורין.

שאלה 9

סעיף א'

את עבודת הפיקוח ביצע מִחְתָּב – מפקח שמונה על ידי הח'ליף או אחד ממושליו והיה כפוף לקאדי.

השלטונות המוסלמים העניקו ליהודים בממלכה אוטונומיה דתית. כך היה גם אחד התפקידים החשובים בעולם היהודי שמקום מושבו היה בבגדאד – **ראש הגולה**. נושא תפקיד זה, שכונה גם "המנהיג של יהודי בבל" עמד בראש היהודים בכל החליפות. היו לו סמכויות כמו מינוי דיינים, גביית מיסים בקהילה היהודית ואף סמכויות לאכוף את החלטותיו באמצעות ענישה. הוא לא היה שופט באופן רשמי אך דיינים שונים התייעצו בו בנושאים שונים וראו בפסיקתו את המילה האחרונה. הוא זכה לכבוד גדול, במיוחד במאות השביעית עד התשיעית, הן מצדו של השלטון המוסלמי, שראה בו את מנהיג היהודים, והן מצדם של היהודים שחלקו לו כבוד מלכים. בכלל היו לנושא משרה זו סממנים מלכותיים שבאו לידי ביטוי בבגדי פאר שלבש וכשהוא נישא על גבי אפיריון מוזהב. השלטון המוסלמי לא התערב במינוי של ראש הגולה שנבחר על ידי שתי הישיבות ששכנו בבגדאד. החליף, כך סבורים החוקרים, אישר את המינוי במכתב רשמי שבו מפורטות סמכויותיו של ראש הגולה. במאה העשירית פרצה מחלוקת קשה בין עשירי הקהילות בחליפות שביקשו להשפיע על הנהגת יהודי בגדאד, לבין ראש הגולה דויד בן זכאי. מחלוקת זו הביאה להדחתו של בן זכאי בשנת 940.

הגאונים

הגאונים היו בעצם ראשי ישיבות שכיהנו לצידו של מאור הגולה כמנהיגי הקהילה היהודית. החל מהמאה ה-9 היו בבגדאד שתי ישיבות: **סוּרָא ופּוּמְבֵּדִיתָא** וראשיהן כונו: "ראש ישיבת גָּאוֹן יעקב" ובפי העם, **גָּאוֹן**. עד למחצית המאה ה-10 הייתה ישיבת סוּרָא הבכירה מבין שתי הישיבות ובתקופה זו ישיבת פּוּמְבֵּדִיתָא מקבלת את הבכורה. הגאונים היו מנהיגים של הקהילות יהודיות בגולה, כל אחד באזור מוגדר, ועסקו בתחומים שונים בחיי הקהילה: מתן מענה לשאלות הלכתיות, הוראה בישיבה, בפסיקת הלכה ומשפט. בשיתוף עם ראש הגולה הם מינו דיינים שהגיעו ממאגר של תלמידי ישיבות מצטיינים. אותם דיינים מינו בעלי תפקידים נוספים בקהילה כמו שוחט ושמש בית כנסת. כמו כן, הם איישו בתי דין עם דיינים מקומיים והיו אחראים לכל עניני השיפוט במסגרת הקהילה.

בדומה לראש הגולה גם לגאון היו סמכויות אכיפה. הוא הורשה להטיל עונשים שונים כמו חרם, מאסר וגם הלקאה. הגאון נבחר מתוך שש משפחות מיוחסות בבבל. בדרך כלל יורשו של הגאון סומן עוד בחייו ומונה לסגנו.

לכל ישיבה היה סדר קבוע: בראש הישיבה עמד הגאון והיה לו כיסא מיוחד ולפניו ישבו 70 חכמים מחולקים לשבע שורות של עשרה חכמים בכל שורה – כל אחד על פי חשיבותו ומעמדו. הם כונו **סְנֵהֲדָרִין הגדולה**. בראש השורה הראשונה ישב סגנו של הגאון שהיה גם אב בית הדין. לצידו ישבו חכמים בכירים נוספים שכוננו **רְאֵשֵׁי כְּלָה** וכל אחד מהם היה אחראי לאחת השורות שמאחוריו.

מאחורי שבעים החכמים ישבו עוד שלושים חכמים שהיו בדרגת חשיבות פחותה יותר והם ישבו בשלוש שורות נוספות. הם נקראו **סְנֵהֲדָרִין הקטנה**. מאחורי שלושים חכמים אלה ישבו תלמידי הישיבה הקבועים בהתאם למספרם, שהיה בדרך כלל 400.

שיא פעילותן של הישיבות היה בין המאה ה-8 למאה ה-10 כאשר הציבור היה כולו נעזר בחוכמתם. לדוגמה, פעמיים בשנה בחודשים אדר ואלול הצטרפו אל תלמידי הישיבות סוֹרָא ופּוֹמְבֵּדִיתָא אלפי אנשים שאינם עוסקים בתורה בחיי היומיום, כדי ללמוד עימם תורה וכן לשמוע את דיוני החכמים בישיבות. מנהג זה נקרא **יְרֵחֵי כְּלָה**.

הקהילות היהודיות בחילופות היו תחת מרותן של הישיבות בארץ ישראל ובבבל. ככל שקהילה הייתה קרובה לישיבות אלה היא נשלטה בעוצמה רבה יותר וככל שהייתה רחוקה יותר השליטה הייתה רופפת יותר. היה זה מבנה היררכי עם הנהגה מרכזית שהעניקה לקהילות מסמכויותיה. למרות שקהילות אלה לא הכריזו מעולם על עצמאות, חלה מהמאה ה-10 התרופפות רבה בקשרים שבין הקהילות והמרכז בבבל בעקבות המצב הקשה בעיר בגדאד בעקבות עליית השושלת הַבְּוִיחִית בשנת 945. בקהילות רבות הוקמו מרכזי למידה מקומיים שהחליפו את המרכזים בבבל ובארץ ישראל. גם חל פיחות משמעותי במיסים ששילמו הקהילות לישיבות. לקראת השליש האחרון של המאה ה-10 הצליחו ראש הישיבות סוֹרָא ופּוֹמְבֵּדִיתָא לשקם את קשריהם עם הקהילות השונות. הם הצליחו לשמור על הנהגתן עד שנות השלושים של המאה ה-11. גאונים המשיכו לכהן עד המאה ה-13 אך חשיבתם פחתה באופן משמעותי.

שיקול כלכלי: בגדאד ממוקמת באזור המפרץ הפרסי. באזור זה התפתח בתקופה זו מסחר בקנה מידה רחב. במקום שבו הוקמה בגדאד עברה דרך מסחר ראשית, וסוחרים וסחורות מכל רחבי הממלכה המוסלמית היו עוברים באזור בתדירות גבוהה. זמן קצר לאחר בנייתה של בגדאד היא הפכה לעיר מסחר בינלאומית. כמו כן, בגדאד ממוקמת באזור של אדמות פוריות על הגדה המערבית של נהר החידקל, ומיקום זה איפשר פיתוח של רשת תעלות מים להשקיה ולשתייה. גם האקלים באזור היה נוח, וסוחרים היו פוקדים את האזור בתדירות גבוהה מפני שעברה בו, כאמור, דרך מסחר ראשית

המסחר בעיר בגדאד היה אחד היסודות החשובים שעליהם נבנתה והתפתחה העיר. במאה העשירית ביססה בגדאד את מעמדה כמרכז מסחרי גדול כאשר היא מייצאת ומייבאת סחורות, חומרי גלם ומוצרי מזון רבים. על המסחר היה מופקד ה**חסֵבָה** – **מוסד מפקח**. מוסד זה היה אחראי על סדר הציבורי ופיקח על חיי הכלכלה בעיר ובין היתר על המסחר והשווקים, למשל בבדיקת המשקולות ומניעת הונאה. את עבודת הפיקוח ביצע ה**מְחֵטֵסֵב** – מפקח שמונה על ידי הח'ליף או אחד ממושליו והיה כפוף לקאדי. מעבר לפיקוח על השווקים היה ה**מְחֵטֵסֵב** מפקח על בתי המרחץ בעיר וכן מונע הפקעת מחירים בתקופות של רעב. בהדרגה הפך והתבסס מעמדו של ה**מְחֵטֵסֵב** והוא עסק גם באכיפתם של חוקים דתיים בזמן תפילות ובחיי המסחר וכן דאג לתחזוקתה של העיר ולהענשת הפוגעים בניקיונה.

המסחר עבר בעיקר דרך השווקים בעיר שמוקמו, החל משנת 773, ברובע **אל-פַּרְח'** על ידי הח'ליף אַל-מַנְצוּר. הרובע היה ממוקם מדרום לעיר מתוך השיקול הביטחוני של הרחקת התנועה הסוואנת מן המרכז השלטוני בעיר. ברובע זה התרכזו סוחרי העיר והיו בו דרכים רחבות ולמעלה ממאה בתי מסחר. היו ברובע כמה שווקים וכל אחד מהם התמחה בסוג אחר של סחורות ומוצרי מזון: שוק מגדלי עופות, שוק קצבים ושוק בדים.

אנשים רבים בעיר מצאו את פרנסתם בעבודה עבור הממשל וכל מיני עבודות כמו הטבעת מטבעות, ייצור נשק לצבא וכן עבודות ציבוריות שונות כגון חפירת תעלות השקיה וסלילת דרכים. רבים אחרים עסקו במקצועות שלא דרשו מקצועיות רבה כמו מנקי רחובות וסוחרים בשוק. בגדאד ייצאה סחורות רבות כמו משי, נייר, וטקסטיל אל אזורים אחרים בממלכה. אך גם סיפקה את הצרכים של האוכלוסייה המקומית. בעלי בתי המלאכה מכרו בעצמם את תוצרתם לקהל הרחב, בשווקים השונים. בתי המלאכה של בגדאד

היו מגוונים ובכל אחד מהם נמצא אוּמָן אחד עם כמה עוזרים. המיומנות של האומנים הייתה עוברת מאבות לבנים. היו שעסקו בעבודות שנחשבו ליוקרתיות כמו עיסוק בזהב ושאר המתכות היקרות ובבשמים, והיו בתי מלאכה שעסקו בעבודות שנחשבו לנחותות יותר כמו קצבות ועיבוד עורות. היו בתי מלאכה שעסקו בכמה תחומים ולכן היו בהם כמה אוּמָנים כמו למשל בתעשיית הבדים שהצריכה אנשי מקצוע בתחום החייטות, הצביעה והאריגה.

סעיף ב'

הפעילות הכלכלית של היהודים בח'ליפות

כיבושיהם של יורשיו של מֶחֱמֵד במאות השביעית והשמינית הביאו למצב שבו למעלה מתשעים אחוזים מיהדות העולם היו תחת שליטתה של הממלכה המוסלמית שהוקמה. עד מהרה הפכו מחנות צבא רבים לערים משגשגות והיו למרכזי כלכלה ומסחר. היהודים ראו את הפוטנציאל הטמון בערים המתפתחות וכך החלה להתרחש תופעה של עיור בקרב האוכלוסייה היהודית ברחבי הממלכה שניצלו את המרחב העירוני המאורגן החדש. היהודים החלו להשתלב בענפי תעסוקה שונים בערים ורבים מהם היו בעלי מלאכה כסנדלרים, צורפים ונפחים וכן בעלי מקצועות חופשיים כמו רופאים.

יהודי בגדאד התרכזו בצד המערבי של העיר, ברובע **עֵטִיקָה** ליד רובע **אַל-פְּרַח'**. היו בקרב הקהילה היהודית יהודים שעלו לגדולה והשפעתם על חיי היומיום והתרבות בקהילה היה גדול. יהודים אלה בלטו בתחום הכלכלי והפכו לבנקאים של חצר המלוכה בבגדאד כמו למשל נטירא ובניו. הם גם שימשו כגורם מרכזי להלוואות לסוחרים יהודים ועושרם שימש להם כהגנה מפני פגיעות השליטים, שרצו להמשיך להלוות מהם. כמו כן, חצר המלוכה השתמשה במספר מצומצם של רופאים ואנשי מסחר יהודים שסיפקו שירותים שונים לשליטים. כך קמו קהילות יהודיות גדולות בערים מוסלמיות רבות כמו בגדאד.

שאלה 11

סעיף א'

בשל רצונם של השליטים המקומיים לעודד התיישבות במקומות חדשים הם העניקו הטבות שונות, גם בצורה של חירויות לאותם מתיישבים. לכן, תהליך קבלת החירויות היה שונה ממקום למקום. תושבים של ערים חדשות קיבלו יותר חירויות בתהליך קצר יחסית. בערים הוותיקות המצב היה קצת יותר מסובך. בערים אלה היו צריכים התושבים להיאבק באליטות השולטות בעיר שכללו בישופים ונסיכים, ולא אחת מנעו בצורה אלימה את קבלת הזכויות שלהם.

המשמעות של הענקת חירויות לתושבים עבור האליטות השולטות בעיר הייתה שהן צריכות לוותר על חלק מהסמכויות שלהן למשל כמו לשפוט, לטבוע מטבעות ולגבות מיסים. העיר שטרסבורג היא דוגמה לעיר שהיה קיים בה מתח בין הסמכות הדתית ששלטה בעיר לבין קבוצת סוחרים עשירים שתבעו אוטונומיה. לעתים ניצלו הסוחרים את המאבקים בתוך האליטות הוותיקות כדי להשיג לעצמם יותר חירויות. מאבקים אלה להשגת חירויות מהאליטות הוותיקות בעיר התקיימו באירופה עד המאה ה-14. אולם, היו ערים שבהם האליטות הבינו את הצורך שלהם בהשגת תמיכתם של תושבי העיר כדי לבסס את מעמדן מול אויבים מבחוץ. החירויות ניתנו בצורה של מגילת חירויות שבו פורטו זכויות היתר – הפריבילגיות – שניתנו לתושבי העיר. אלה יכלו לכלול: סמכות בשיפוט, זכות למסחר והקלות שונות במיסים. לעתים ניתנו הזכויות בצורה של חוזה שלום שהבטיח הגנה על תושבי העיר ופירט רשימה של חירויות. גם למיקום הגיאוגרפי הייתה השפעה על מתן החירויות לתושבי הערים. בגרמניה ובאנגליה לא שונתה באופן ניכר המערכת הפיאודלית ותושבי הערים קיבלו פריבילגיות מסוימות בלבד. לעומת זאת באיטליה הצליחו הסוחרים לבסס את מעמדם בערים על חשבון של אליטות מסורתיות כמו האצילים. הערים החלו לזכות בהדרגה באוטונומיה ובמקביל חוסלו בהדרגה שרידי המבנה הפיאודלי. לתושבי העיר המוסלמית לא ניתנו זכויות מיוחדות מפני שמעמדם המשפטי לא היה מוגדר. הם היו שווים מבחינת החוק לתושבים במקומות אחרים בממלכה המוסלמית.

סעיף ב'

נשים שהוגדרו כשפחות חויבו להיות פילגשים לאדון שלהם. אולם, אם נולד לשפחה ילד כתוצאה מיחסים אלה, הילד לא ייחשב כעבד. מעמדה של שפחה זו עלה, ועם מות אדונה היא תיחשב בת-חורין.

שאלה 12

סעיף א'

במאה ה-16 החל מאבק פוליטי-דתית בין המלך פֶרְדִּינַנְד הראשון, שהיה קתולי, לבין נסיכויות גרמניות שהיו פרוטסטנטיות. רבים בפראג התנגדו למעשה זה של המלך והרוחות בעיר סערו עד שפרץ מרד של אצילי העיר במלך. הצלחתו של פרדיננד במלחמתו נגד הנסיכויות הגרמניות חיזקו את מעמדו והמרד שכך. אולם, בעיר התעוררה קבוצה נוספת של עירוניים שסירבה להניח למרד. בסופו של דבר הצליח פרדיננד

לחסל את ההתנגדות בעיר עוד לפני שהיא הגיעה לממדים נרחבים. פרדיננד העניש את אזרחי פראג על ניסיונם למרוד אך בסופו של דבר רק הוציא להורג ארבעה מורדים מקרב שכבות האצולה. כלפי האזרחים הרגילים שמרדו היה פרדיננד פחות סלחן והוא החרים את רכושם של המורדים וכן ביטל לחלוטין את האוטונומיה העירונית של פראג. עם זאת, חוותה פראג בתקופה זו פריחה של חיי התרבות והרוח, וזאת בשל המדיניות שהנהיג בית המלוכה שתמך באמנים ובמדענים.

סעיף ב'

הקיסר רודולף השני משך לחצרו משכילים מכל אירופה אך במיוחד נמשך לאמונות מאגיות וכן למיסטיקנים ולאסטרולוגים. הקיסר עסק בשאלות של מסתורי היקום ושל החיים לאחר המוות. קבוצה מיוחדת בחצרו של רודולף השני היו האלְפִימָאִים, שנחשבו למדענים ששילבו כימיה וביולוגיה. הם עסקו בניסויים שונים ומשונים כמו ניסיון לייצר זהב וכן למצוא דרך להבטיח נעורי נצח. כמו כן היו אנשים בחצרו של רודולף השני שעסקו בהעלאה בָאֹב של רוחות. אולם בחצרו של רודולף השני בפראג התרכזו גם מדענים שהחלו לערוך ניסויים מתוך תפיסה רציונאלית. הבולט שבהם היה **יוהַנֶס קֶפְלֶר**, מתמטיקאי שהחל לעבוד בתחום האסטרונומיה. קפלר הוכיח שכוכבי הלכת נעים סביב השמש במסלול אֵלִיפְטִי ולא מעגלי. קפלר אחראי לאחד הספרים הראשונים והחשובים ביותר במדע המודרני שנקרא "אסטרונומיה חדשה".

בנוסף לאנשי מיסטיקה ומדענים גם זרמו לחצרו של רודולף השני אמנים רבים ממוצאים שונים. בחצרו פעלה תזמורת של שישים נגנים. בין האמנים שהגיעו לחצרו בתקופה זו ניתן למנות את הפסל אֶדְרִיאַן דה ורי והצייר הַנְס מַאכְן.

שאלה 13

סעיף א'

החל מהמאה ה-16 יהודים רבים מתחילים לפעול בחצר המלוכה. שינוי זה התרחש בעקבות עלייתם של המשטרים האבסולוטיים באירופה ששינו את גישתם של השלטונות אל היהודים. היו אלה יהודים שעסקו בעיקר בכספים וראשי הקהילה היהודית בפראג.

סעיף ב'

בהקשר זה הוזכר במיוחד **מרדכי מייזל** שהיה מעשירי פראג ויצר קשרים ענפים עם חצר המלוכה של הקיסר. מייזל מימן את מלחמתם של ההבסבורגים בעות'מאנים. בנוסף הוא נידב כספים רבים לקהילה היהודית בפראג, הלווה כסף לעניים ללא ריבית ובנה ישיבות ובתי כנסת.